

Соціальні проблем літніх жінок в умовах сучасної України

Люди похилого віку складають достатньо значну долю у складі населенні сучасної України. Щодо ситуації у Дніпропетровській області щодо кількості людей похилого віку, то всього пенсіонерів за віком в області нараховується біля 800 тисяч (наприклад, в 1995 році їх було 827,5 тисяч). З них ветеранів ВВВ 310 тисяч (у тому ж 1995 році їх було 441 тисяча осіб). Безумовно, ця соціальна група є вельми різномірною, однак є певні якісні риси, що їх об'єднують. Загальне насамперед у тім, що їх можна визначити як представників "радянського" і "військового" покоління, майже всі вони мають глибокі корені в селянстві. Війни, колективізація, індустріалізація, тотальний політичний терор, в силу свого масового характеру, пройшли через життя практично кожної української родини. Головним досвідом дитинства у всіх поколіннях був досвід державного насильства. Фактор державного насильства хоча і не був визначальним у формуванні особистості людей, але він опосередковано, через соціальне середовище, впливав на перші уявлення дитини про норму, про друзів і ворогів, про можливе і належне. Парадокс їхнього сучасного життя полягає в тім, що і сьогодні соціальна політика держави намагається створити в їхньому середовищі особливі соціальні статуси - "дітей війни", "учасників війни", "незаслужено репресованих", "колишніх ув'язнених концтаборів" і т.д. Страждання минулого стають матеріальною цінністю сьогодення. Не тільки історії їхнього минулого життя, але і сучасна соціальна реальність, у якій існують різні за віком, але об'єднані статусом пенсіонера, також дозволяє побачити їхні загальні проблеми.

Особлива гострота проблем, що постають перед групою літніх як жінок, так і чоловіків, обумовлена одночасним впливом на них комплексу факторів, істотно обмежуючих їхні соціальні можливості, серед яких, насамперед, настання пенсійного віку, що дає офіційну підставу для відмовлення в продовженні трудової діяльності; утрата репродуктивних функцій; соціальна політика держави, що формує дискримінаційні статуси літніх; геронтофобні стереотипи суспільної свідомості. Розглядаючи стереотипи щодо літніх людей, відзначимо гендерні особливості цих стереотипів. У віковій когорті людей старшого працездатного віку в нашій країні жінок утрое більше, ніж чоловіків. Це обумовлено різними рівнями середньої тривалості життя чоловіків і жінок, наслідком воєнних і післявоєнних років. В інших країнах спостерігається схожа картина, тому часто говорять, що в сучасній старості — «жіноче обличчя». Незважаючи на це, визначення старості даються як би для безстатевих осіб, відомо, що чоловіки і жінки старіють по-різному. Точно так само існують й різні стереотипи у відношенні літніх чоловіків і жінок, і перші більш сприятливі, чим другі. Зауважимо, що стосовно жінок похилого віку існують переважно презирливі і ворожі аттитюди; поширені стереотипи ревнивої, що плете інтриги тещі чи свекрухи; жінки похилого віку звичайно характеризуються як некрасиві, дурні, нездорові, залежні тощо. Та чи інша жінка похилого віку може бути професійно компетентною і мати гарне здоров'я, але коли про неї йде мова укупі з жінками похилого віку в узагальненому виді, їй завжди приписуються риси залежної, що завжди потребує допомоги. Стереотипи у відношенні літніх чоловіків більш м'якше, стриманіше [1,113].

Сьогодні з'являється ряд додаткових несприятливих обставин, що викликають такий ступінь погіршення положення людей похилого віку України. По-перше, зниження віку смертності серед людей похилого віку; по – друге, структурна перебудова економіки призвела до значного скорочення робочих місць серед літніх. Отже, якщо раніш значна частина пенсіонерів продовжувала трудову діяльність, те сьогодні їхні робітничі місця або скорочені, або зайняті іншими, більше

конкурентноздатними людьми. Хоча певна частина людей похилого віку продовжує працювати. Наведемо статистичні дані по Дніпропетровській області щодо економічної активності людей похилого віку та старих залежно від їх статевої належності.

Економічна активність населення за статтю та віковими групами (2003р.) (у відсотках за віковими групами)

Таблиця 1

	50-59 років	60-70 років
<i>Економічно активне населення</i>	<i>14,8</i>	<i>4,7</i>
Жінки	14,7	3,8
Чоловіки	14,9	5,5
<i>Зайняті</i>	<i>15,2</i>	<i>5,1</i>
Жінки	15,4	4,2
Чоловіки	14,9	6,0

Таким чином, серед економічно активного населення Дніпропетровської області частка чоловіків та жінок приблизно однакова. Змінилася мотивація відносно продовження трудової діяльності після виходу на пенсію. Зараз головним мотивом є спроба забезпечити виживання. Раніше основною мотивацією праці виступала матеріальна допомога своїм дітям і онукам, що створювало реальну базу для відчуття своєї значимості і матеріальної незалежності. Сьогодні сімейні ролі осіб похилого віку істотно понижені. Економічна залежність найчастіше ставить їх у положення домашньої прислуги, незалежно від рівня освіти, культурного потенціалу, життєвого досвіду і самооцінки [2,80]. Взагалі жінки на протязі існування радянського суспільства завжди використовувались як вторинна робоча сила, об'єкт економічних інтересів держави. Держава усіма способами захоплювала жінок в суспільне виробництво, керуючись марксистським тезисом, що жіноча емансипація досягається перш за все участю в суспільно-корисній праці. В

умовах післявоєнної розрухи радянська держава була особливо зацікавлена в притоці додаткових трудових ресурсів, а жіночі робочі місця саме й були більш дешевшими та вимагали дисциплінованої праці. В той же час, країна, яка стикнулася з великими людськими втратами в ході війн опинилася перед проблемою катастрофічного спаду населення і, звичайно, перед необхідністю стимулювання народжуваності. Результатом цих протирічливих тенденцій стала політика, підтримуюча сумісництво жінкою виробничої і відтворювальної функцій під прямим контролем і опікуванням державою. Таким чином, були закладені основи гендерного контракту працюючої матері, який формувався в обов'язковій і безальтернативній формі. Виступаючи одночасно як монопольний роботодавець на ринку праці і як регулююча інстанція, яка визначає доступ до соціальних привілеїв, що пов'язані з материнством, держава могла використовувати обидва важелі в залежності від демографічної та економічної кон'юнктури. При цьому основні соціальні гарантії і пільги реалізувалися через участь в суспільному виробництві. Тіньовою стороною гендерного контракту працюючої матері з державою став подвійний тягар виробничого та домашнього навантаження, який жінка тягнула на протязі всього життя, в тому разі і у похилому віці.

Минулий життєвий досвід, придбаний в умовах іншої соціальної системи, у новій соціально-економічній і політичній реальності залишається незатребуваним. Така оцінка сучасних людей похилого віку з боку суспільства часто приводить до кризи адаптації, може породити почуття неповноцінності і думки про дарма прожите життя. Суспільство не здатне сьогодні сприймати осіб похилого віку як свого повноцінних членів, тому невідчутно до проблем, що їх турбують. Їхній соціальний досвід девальвований, економічний потенціал зруйнований. Більшість пенсіонерів по старості найбільшою мірою випробують наслідки зниження рівня життя. Найбільш важке матеріальне становище у віковій групі 71-75 років, коли різко зростає частка самотніх літніх через смерть одного з членів подружжя. Так, ще в 1962 р. у США була звернена увага на

швидке зростання відсотка самотніх і вдових літніх: серед чоловіків ця група збільшувалася з 18,5% у 65-74 р. до 57,8% у 85 років і більше, серед жінок цього ж віку - з 54,6 до 94,9% [3,215].

Не зважаючи на те, що певна частина літніх продовжує трудову діяльність, зауважимо, що пенсія залишається головним джерелом доходу багатьох літніх українців: у цілому по Україні 21,1% громадян назвали пенсію як основне джерело засобів існування [4,143-145]. Фактично, більшість українців літнього чи похилого віку повністю залежать від функціонування державних інституцій чи організацій, пов'язаних з бюджетним фінансуванням. Враховуючи мінімальні доходи, низький рівень життя та його якість, негативні стереотипи з боку суспільства, ейджизм в цілому, не дивно, що за даними моніторингу Інституту соціології НАН України серед людей похилого віку 28,1% зовсім не задоволені життям, скоріше не задоволені своїм життям загалом 36,7%, ускладнилися відповісти 22,1%, скоріше задоволеними виявилися 12,1%, а цілком задоволені лише 1,1% респондентів похилого віку. Таким чином, для літніх та людей похилого віку є характерними низька задоволеність життям, песимістичний соціальний настрій, низький рівень соціального самопочуття.

В цілому, процес адаптації до старості в чоловіків і жінок проходить по-різному. Це обумовлено розходженнями в стилі життя представників обох статей: більш сильною самоідентифікацією чоловіків із професійними соціальними ролями, а жінок — із сімейно-домашніми. При цьому зафіксовано, що якщо жінка свою цінність і життєві успіхи зв'язує з такими соціальними ролями, де акцент робився на красу, привабливість, то усвідомлення старіння сприймається найчастіше як поразка і кінець усієї життєвої кар'єри. У той же час у випадках, коли жінка асоціює себе насамперед з ролями «матері», «дружини», то процес адаптації до старості відбувається менш проблемно. Виявляється, що люди, що ідуть на пенсію за власною волею, рідко мають проблеми з адаптацією. Однак ті, хто вимушений піти на пенсію через досягнення пенсійного віку, як правило, спочатку мають незадоволення, хоча поступово звикають

до нового статусу. Чоловіки більш складніше ніж жінки адаптуються до пенсії. У силу того, що будинок і родина як і раніше займають велику частину робочого часу жінок, імовірно, що вони в меншому ступені вважають пенсію зміною стилю життя, ніж чоловіки.

Отже, соціальні проблеми жінок похилого віку не мають тенденції до мінімізації та потребують як наукового дослідження, так і негайного вирішення з тим, щоб значна група у суспільстві, яка віддала власне здоров'я, енергію, силу суспільстві та державі, винесла тяжкі випробування, пов'язані як з радянським минулим, так і з сьогоденням, почувала себе потрібною.

Література:

1. Краснова О. В. Роль бабушки: Сравнительный анализ // Психология зрелости и старения. - 2000. - № 2 (10). - С. 89- 115.

2. Минигалиева М.Р. Личностные типы и социальные контакты людей позднего возраста // Психология зрелости и старения. - 2000. - №2 (10). - С.75 - 88.

3. Осколкова О. Б. Старение населения в странах Европейского Союза: Проблемы и суждение. — М., 1999. — 261с.

4. Труд и старость в Харькове / Под ред. В.С. Бакирова. — Харьков: Восточноукраинский Фонд социальных исследований, 1999. — 206с.

О.А.Луценко.

Сумський педагогічний університет

Формування гендерної культури засобами освіти

Гендерна культура — сукупність загальнолюдських цінностей у особистісній та суспільній сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, пов'язаних з процесом відмови від статевих стереотипів та забобонів, що зумовлено усвідомленням нових позитивних